

Også *De andre* kan velge en levemåte

av Eero Olli

Ny forord

Vennligst bruk følgende referanse, teksten er publisert i en samle rapport for IMER programmet:

Olli, Eero. (2002). Også de andre kan velge en levemåte, *Internasjonal migrasjon og etniske relasjoner 1997-2001* (pp. 117-123). Oslo: NFR, Området for kultur og samfunn.

Dette er skrevet i februar 2002, lenge før prosjektet (NFR prosjekt nr: 131065/540) er ferdig, men det gir en ide om husholdningenes handlingsstrategier. Desverre har jeg ikke nok informasjon om husholdningenes egen tenkning rundt sin forbruk, slik at jeg i avhandlingen har ikke brukt dette så mye som jeg hadde tenkt.

Teksten er egnet til å gi en rask, men forenklet, bilde av hvordan livstill er konseptualisert i kulturteorien. For en seriøs behandling av tema er det bedre å se på avhandlingen min.

Eero Olli,

Juni 2003 i Bergen

Også *De andre* kan velge en levemåte

av Eero Olli

Gjennom mine 14 år i Norge er jeg ofte blitt overasket og litt støtt av å havne i samme bås med alle andre finner, basert på en antakelse av at vi har så mye felles: Det er forventet at vår felles historie, språk og tradisjoner skiller oss fra alle andre og skaper en nasjonal identitet som alle finner deler. Det er klart at vi finner har en del felles, men for meg er det ikke nok til verken å gi en reel felleskapsfølelse, identitet, eller en intens ønske om å tilbringe tid sammen. Dette har fått meg til å reflektere over hvordan vi kategoriserer og om det er mulig å finne alternativer til nasjonsbaserte kategorier.

I mitt prosjekt, som startet i 1999 og skal være ferdig våren 2003 prøver jeg å utvikle en måte å behandle innvandrere på som ikke er knyttet til nasjonalitets eller opprinnelsesland, men heller til de livsstilsvalg som innvandrerne selv har gjort. Jeg håper at det er mulig å betrakte våre medmennesker som noe annet en representanter for sine opprinnelsesland. Slik kan man kanskje komme vekk fra tendensen til å tilskrive folk egenskaper ut i fra hvor de kommer fra, noe som lett glir over i essensialisme.

Når vi diskuterer nordmenn tar vi det for gitt at ungdoms- og studieårene er en tid der vi leter etter hvem vi er. Vi gjør viktige valg om utdanning, bosted, arbeid, og venner. Valg som er med å bestemme hvem vi er, og hva slags levemåte vi har. Det er veldig lett å glemme at også innvandrerne gjør slike valg i løpet av de første årene i Norge. Isteden blir vi lett fanget i en **essensialistisk logikk**. For eksempel:

Vietnamesere har EN egen kultur.

Denne kulturen bestemmer levemåten.

En gang vietnameser, alltid vietnameser.

Ergo, for en vietnameser er levemåten gitt og det ikke er mulig å forandre på den.

Både i offentlige debatter og i våre private konversasjoner bruker vi ofte veldig generelle begreper som innvandrer eller fremmedkulturell. Dette er de fleste enige i at er begreper som først og fremst er egnet til å skille "oss" fra "de andre" (Gullestad, 2002) og mange som ønsker å behandle innvandrere med respekt lykkes i å unngå slike omfattende sekkebegreper. Men det er fortsatt vanlig å bruke nasjonalitets og opprinnelsesorienterte begreper. I all menneskelig samhandling er vi avhengige av å ta noe for gitt for å kunne samhandle med mennesker vi ikke kjenner godt. Jeg vil hevde at selv om etnisitet og opprinnelsesland er viktige for ens identitet, er det ikke en kategorisering som er viktig for samhandlingen og levemåten vi har valgt.

Hva er en levemåte?

Der er mange måter å beskrive en levemåte, men jeg har valgt å se på levemåte som en kombinasjon av sosiale relasjoner, handlingsmønstre og kulturelle strukturer. Dermed blir levemåten til noe man skaper over tid. Det er ikke noe man bare erklærer, det er resultatet av det livet man har levd. Og selv om vi alle har valgmuligheter er det ikke sikkert at innvandrerne har de samme valgmulighetene som nordmenn.

Sosiale relasjoner, kulturelle strukturer og handlingsmønstre påvirker hverandre: de kan enten fungere i samme retning og opprettholder en sosialstruktur, eller de kan være med å skape endring. Sosialantropologen Mary Douglas har utviklet dette begrepssystemet¹ for å sammenlikne ulike samfunn med hverandre noe som gjør det også velegnet til å forsøke fange opp og beskrive ulike husholdninger (Douglas, 1966, 1970, 1979, 1986, 1982). Ut i fra teorien kan man avlede fire forskjellige levemåter. Dette er karikaturer eller idealtyper. I det virkelige liv vil man aldri eller sjelden finne disse i sin rendyrkede form i en husholdning. Det normale er heller ulike blandinger, noe som forteller oss at husholdninger ikke er uniforme stabile konstruksjoner men heller en arena der ulike deltakere kontinuerlig forhandler eller rekonstruerer husholdningene både internt og i forhold til sine omgivelser.

Ulike strategier for å få endene til å møtes

Alle husholdninger må forsøke å få endene til å møtes. En husholdning som ikke klarer å opprettholde seg selv økonomisk vil gå i oppløsning. Det vil selvfølgelig være store forskjeller fra husholdning til husholdning på hvordan man forstår det å klare seg, og hvordan man går frem for å få dette til. Men med en gang man kommer over et rent overlevelses nivå, blir forbruket også en del av å skape oss selv og våre sosiale relasjoner. "The main objective of consumption is to achieve the desired pattern of social relationships (Douglas & Ney, 1998:54)."

Tidligere forskning på britiske husholdninger har man kommet frem til at der er fire vesensforskjellige måter husholdningene styrer økonomien og at disse er knyttet til levemåten. I prosjektet *Household Cultures*, beskrives fire forskjellige handlingsstrategier for hvordan husholdningene får endene til å møtes (Dake & Thompson, 1993 Dake, Thompson, & Neff, 1994). I **fatalistiske** husholdninger oppfattes både anskaffelsen og disponeringen av ressurser som utenfor husholdningens kontroll. Husholdningen har ingen langsiktig strategi; har man penger blir de brukt. Livet er et lotteri og man konsentrerer seg om å overleve fra dag til dag. I **egalitære** husholdninger er strategien at man justerer behovene etter inntektsnivået. Man sparer og planlegger utgiftene, men ser på inntektsiden som ganske konstant. I **hierarkiske** husholdninger er ressursbruken (behovene) fastsatt på forhånd, og man forsøker å justere inntektsnivået til dette nivå. Sosial posisjon bestemmer hva som er akseptabel bostandard eller hvordan et bryllup skal arrangeres, og det blir husholdningens oppgave å skaffe midlene. I **individualistiske** husholdninger består strategien av at behovene og ressursene justeres oppover hele tiden. For å opprettholde dette trenger man en oppadgående spiral av gode tider.

I tabell 1 presenteres en sammendrag av hvordan sosiale relasjoner og levemåte i følge teorien vil henge sammen.

¹ Dette begrepssystemet er av andre (noe misvisende) blitt kalt for kulturteorien. Viktige verk i tradisjonen er (Thompson, Ellis, & Wildavsky, 1990 Thompson, Grendstad, & Selle, 1999).

Tabell 1: Koblingen mellom sosiale relasjoner og levemåte

Sosiale relasjoner	Isolater	Nettverksorienterte	Hierarkisk	Sekteriske
Gruppens betydning	Liten.	Liten. Personlige nettverk, ikke klare grenser	Stor. Klart avgrensede grenser og hierarki.	Stor. Klart avgrensede grenser og flat struktur.
Sosial kontroll	Ekstern	Liten, få 'regler'	Ekstern, ovenifra og ned	Intern, lager egne regler
Levemåte	Fatalistisk	Individualistisk	Hierarkisk	Egalitær
Forbruk	Tilfeldig	Overflodig	Sosialt bestemt	Moralistisk
Behovene styres	Lite, men lave forventninger	Opp men kan forsakes .	Lite.	Effektivt og nedover.
Ressursene styres	Lite og nærsynt	Oppover	Til tilstrekkelig nivå	Lite.
Beste resultat	Øyeblikkelig lykke	Økt forbruk	Riktig forbruk	Lav forbruk,
Forbrukets funksjon	Bekrefter uforutsigbarheten	Viser suksess = evne til å forbruke	Opprettholde sosialt rolle.	Skape lojalitet og felleskap innad i husholdningen
Problemer skyldes	Alle andre, tilfeldighetene	regler , mangel på personlige evner,	Folk som misbruker systemet	Systemet som ødelegger folk
Rettferdighet	Finnes ikke	Sjanselighet	Prosedyrelighet	Resultatlighet

Husholdninger i Bergen

Jeg har studert nærmere et lite antall familier som har flyttet til Bergen fra Chile, Vietnam eller Sri Lanka. Alle disse familiene har barn i skolealder og de har vært i Norge minst fem år, og noen opptil tjue år. Dermed har disse husholdningene hatt tid til å finne sin plass i det norske samfunnet. Alle intervjuene er gjort på norsk, noe som hjelper meg til å vurdere i hvilken grad språkferdighetene påvirker levekårene.

Fordi kulturelle konstruksjoner hos 'de andre' er krevende å studere, har jeg valgt å studere kun to aspektene ved levemåter, sosiale relasjoner og handlingsmønstre, som er mer handfaste og ikke så lett å misforstå. Fordi levemåte er ikke noe man kan observere direkte, har jeg i intervjuene fokusert på livshistoriene; bolig- og arbeidskarriere; måten de styrer økonomien på; hvor mye og hva slags hjelp de får og gir til andre; sosiale relasjoner med 'egne' og med nordmenn; og disse husholdningens erfaringer med og holdninger til en del offentlige institusjoner (skolen, partipolitikk, politiet, UDI, sosialkontoret osv). Arbeidet med å analysere materialet er ikke ferdig, så jeg skal bare tegne et røft bilde av fire ulike familier med hver sin særegen levemåte. Familiene er anonymisert: Alle navn er fiktive, og trekk som kan brukes til å identifisere familier er forsiktig endret eller utelatt.

En familie med hierarkiske trekk

Familien Nguyen består av mann, kone og et barn kom som båtflyktninger fra Vietnam tidlig på 80-tallet. Senere har de fått tre barn til. Mannen har både bror og mor i Bergen. De er del av et sosialt nettverk der både sorger og gleder blir delt. Familierelasjoner er sentrale i dagliglivet.

Etter oppholdet på flyktningmottak bodde familien kort i en kommunal bolig, men kjøpte egen leilighet i løpet av første året. Dette var mulig fordi mannen fikk jobb i et lite handverkerfirma etter kort tid. 20-år senere jobber han fortsatt i samme firma, og med stolthet forteller han om sin lojalitet, og om hvordan andre har forsøkt å lokke han over. Hun har fast jobb i helsevesenet.

Huset de bor i stort, ryddig og for meg påfallende rent. Jeg får følelsen av at alt har sin egen plass i dette hjemmet: både den fine konjakken i glassmonteren og bildene av familien i pene rammer. Huset har en deling i en privat del og en del der man mottar besøk. Intervjuet med familien Nguyen er gjennomført med både mannen og kvinnen tilstede; begge voksne møter meg, en representant for omverden, sammen. Barna ble presentert og så sendt vekk, noe som understreker forskjellen mellom voksne og barn. Barna er hjemme men lever sitt eget liv i en annen del av huset. Mannen er stolt av at barna respekterer foreldrene.

Familien er fornøyd med sitt liv og ser ikke for seg andre endringer i fremtiden enn at barna vokser og flytter ut av barndomshjemmet. De har god oversikt over styrer hver sine områder. De vektlegger at de blir enige, samtidig som det virker for meg at det er han som har kontrollen. De har både livsforsikring, pensjonsforsikring og mer. Større innkjøp blir helst gjort etter at man har spart pengene. De har jevnlig sendt penger tilbake til familiemedlemmer i Vietnam.

Lojalitet, samhold, intern arbeidsdeling, klare roller, respekt for foreldre, formelle ordninger for sparing, sosiale forpliktelser over lang tid og avstand, samt vekt på økonomisk sikkerhet er alle trekk som kan knyttes til den hierarkiske levemåten.

En familie med fatalistiske trekk

Familien Truong, mann, kone og 2 barn kom også som båtflyktninger fra Vietnam i begynnelsen av 90-tallet. De har ikke slekt i Norge, og i deres fortellinger forekommer naboer, venner eller slektninger kun som perifere figurer. Det er kvinnen i huset som er familieoverhodet, og det er stort sett henne jeg intervjuer, da mannen forlater oss ganske raskt.

Begge er fagutdannet i Norge. Han har stort sett hatt arbeid som motsvarer utdannelsen, med unntak av et halvt års arbeidsledighet etter nedskjæringer. Han byttet jobb i fjor til en jobb gir bedre betaling en handverkerjobben. Den nye jobben er kjedelig og han har veldig liten frihet i arbeidet. I tillegg må han jobbe mye overtid fordi bedriften krever det.

Hun har også klart å få faglig relatert arbeid, men blitt permittert etter kort tid. Den andre jobben sin sa hun opp etter et års tid, fordi familien ønsket å flytte til Danmark, der de bodde hos en slektning. Etter et halvt års tid fant hun ut at dette passet ikke for dem allikevel og familien flyttet tilbake til Norge. Siste fire år har de bodd i fire

forskjellige leiligheter. Hun har vært arbeidsledig i 2 år nå. Hun har ønsker for livet og fremtiden, men klarer ikke å gjennomføre sine ønsker. Hun hadde konkrete planer om å starte en butikk, men fikk ikke nødvendig lån fra banken. Hun har hatt ønske om høyere utdanning, men har gitt det opp pga. at norsken hennes ikke er god nok til å få gode karakterer osv.

Et gjennomgående tema i fortellingene er hvordan aktører utenfor familien i stor grad har påvirket deres liv (permitteringer, banken, potensielle arbeidsgivere). Hun har sterk tro på skjebnen. Samtidig er hun resignert og kaller seg selv for en taper. Familien er noe svakt organisert internt: Hun sier at mannen alltid lar henne bestemme. Til og begynne med likte hun dette, men sier at hun nå synes at det er vanskelig at han ikke vil ta ansvar. Samtidig er det mannens inntekt som bærer familien økonomisk. Familien har ved flere anledninger fått støtte fra det offentlige, og dette blir betraktet og omtalt på lik linje med arbeidsinntekt.

Leiligheten de nylig har kjøpt er lys og romslig, og hun sier at ”det spiller ingen rolle om det er dyrt eller billig.” Leiligheten har mange moderne stilfulle møbler som hun har kjøpt på kreditt. Hun har ingen oversikt over utgiftene, og lever etter prinsippet ”kjøp først og betal etterpå.”

Fraværet av sterke sosiale bånd, få sosiale forpliktelser, passiverende arbeid, tilfeldigheter som styrer bolig og arbeidskarriere, synet på en selv og husholdningen som kasteball, skjebnes troen, tilfeldighetene ved intern organisering, mangelen på ansvarlighet, vilje til å utlevere interne problemer (=liten lojalitet) og kortsiktighet i økonomi er alle trekk som kan knyttes til en fatalistisk levemåte.

En familie med individualistiske trekk

Familien Lorca er fra Chile. Intervjuet er stort sett gjennomført med kvinnen som representerte familien. Mannen trakk seg raskt unna for å gjøre andre ting, siden jeg hadde en gjort en avtale med henne, ikke han.

Familien Lorca kom til Norge på slutten av 80-tallet som politiske flyktninger med sitt to år gamle barn. De har ikke slekt i Norge. Han har fullført høyere utdanning og noen års relevant arbeidserfaring fra Chile. Den første tiden beskriver de som veldig vanskelig, fordi de var 100% avhengige av innvandrerkontoret og sosialkurator. De opplevde det som sårt og ydmykende å bli kontrollert og få penger for å overleve. De fant ikke de mulighetene i de ønsket seg i den første byen og følgelig flyttet de til en annen by i Norge for å studere. Han måtte starte sin utdanning fra grunnen av. Hun får et barn til og kombinerer studier med morsrollen. Etter at hun hadde fullført yrkesskole, reiste hun tilbake til Chile sammen med barna for å jobbe freelance eller starte en egen bedrift. De var villige til å satse og prøve det ut, selv om det betydde at familien ble splittet. Men hun manglet både bransjekontakter og erfaring, samt et støttenettverk i Chile. Sparepengene tok slutt og etter et år returnerte hun til Norge og tok Artium. Byen de bodde i hadde ikke de utdanningsmulighetene hun ønsket, og dermed flyttet hele familien til Bergen, da han ble ferdig med utdannelsen sin. Mannen har hatt diverse manuelle og produksjons jobber, men ingen som motsvarer utdannelsen verken fra Chile eller fra Norge.

Økonomien var stram og de valgte de å bo 4 personer på et rom på Fantoft heller enn gå til Sosialkontoret. Det er tydelig at de kan redusere sitt forbruk kraftig og at de er

villige til å gjøre dette heller enn å bli 'herset' med på sosialkontoret. Nå er hun ferdig med studiene sine og driver som selvstendig næringsdrivende.

De er veldig stolte av sine egne og sine barns skoleprestasjoner. Et menneske blir vurdert ut i fra hva vedkommende har gjort, ikke hvem man 'er'. Samtidig føler de det urettferdig at mannen ikke har klart å få relevant arbeid, selv med to universitetsutdannelse som er utfyllende i forhold til hverandre. Han har ikke fått anledning til å vise hva han er god for.

I fortellingene er det en del eksterne karakterer man gjør ting sammen med, men ikke folk man er avhengig av. Familien har heller ikke funnet sin plass i samfunnet ennå. De er fortsatt på vei, og tror at alt skal bli bedre i fremtiden. De har mange ganger flyttet etter muligheter de har sett andre steder. De vil nå forsøke å bli boende i Bergen pga. barna.

Selvstendighet, frihet fra kontroll, risikovillighet, evnen til å se muligheter og så organisere livet rundt disse, prøving og feiling, kontroll over behovene, prestasjonsfokus og optimisme er alle trekk som kan knyttes til den individualistiske levemåten.

En familie med egalitære trekk

Familien Silva er også fra Chile. Her er intervjuet gjennomført med både mannen og kvinnen tilstede. Barna kom hjem under intervjuet og med selvfølgelighet slo seg ned med oss og deltok i diskusjonene. Barna oppfører seg og blir behandlet som fullverdige familiemedlemmer, og det er mindre forskjell mellom de voksne og barna.

Kvinnen kom til Norge som politisk flyktning i slutten av 80-tallet sammen med parets to barn. Mannen kom året etter på familiegjenforening.

Han har hatt en avansert teknisk jobb i Chile, men i Norge har han måttet nøye seg med manuelt arbeid uten at dette ser ut til å plage han. Han har vært utsatt for en arbeidsulykke og er fortsatt sykemeldt. Hun har hatt en lang periode med arbeidsløshet før det tredje barnet ble født, men har nå fast jobb i helsevesenet.

Etter noen år i en kommunal leilighet kjøpte familien Silva sin egen leilighet, hvor de fortsatt bor. Den er ny oppusset og i god stand. Det er ikke noe klar skille mellom privat og besøks del. Jeg ble vist rundt i hele leiligheten. Det er masser av små gjenstander som forteller om det livet de har levd: menneskene de kjenner, stedene de har bod i og besøkt. Det gir en litt kaotisk og overfylt inntrykk.

Familien har funnet sin plass blant andre chilenske familier og bruker mye tid sammen med sine venner i mange ulike type aktiviteter sammen.

Den økonomiske strategien familien selv fremhevet er sparing. Han er stolt over å ha detalj oversikt over hvor det rimelig å handle. Siden han er sykemeldt og hun har fast jobb har de lite muligheter for (men også liten interesse i) ekstra inntekter. Den interne arbeidsdelingen var klar; alle gjorde sin del av renholdet noe som bidrar til å styrke bildet av en flat struktur innad i familien.

Mangelen på differensiering innad (voksne = barn, kvinner = menn, alle gjør rent), fraværet av statusorientering, vektlegging av det 'ekte' isteden for 'presentasjon', og fokusering på utgifter er alle trekk som kan knyttes til den egalitære levemåten.

Sluttord

I disse fire eksemplene har vi sett hvordan ulike familier har organisert seg på grunnleggende forskjellige måter. Det er selvfølgelig mange familier som er mindre tydelige enn de jeg har presentert her, fordi de har delt livet opp i ulike arenaer med egne levemåter (arbeid, naboer, kirken, slekt).

Det er ikke så enkelt å skifte fra den ene levemåten til den andre, selv om det lar seg gjøre over tid. Ingen av disse fire familienes levemåte er som de er først og fremst fordi de kommer fra Vietnam eller fra Chile. Deres levemåte er et resultat av deres preferanser og handlinger over tid.

Jeg mener at for mange praktiske foremål er det mer nyttig å vite hva slags levemåte en husholdning har enn hvor de kommer i fra. Spesielt må man være på vakt når man lager tiltak, slik at disse tiltakene ikke forutsetter at husholdningen har en bestemt levemåte. Selv om noen levemåter kan være mer vanlige hos noen nasjonalitetsgrupper, må man ikke tro at alle er like.

Litteratur

- Dake, K., & Thompson, M. (1993). The Meanings of Sustainable Development: Household Strategies for Managing Needs and Resources. In S. D. Wright & T. Dietz & R. Borden & G. Young & G. Guagnao (Eds.), *Human Ecology: Crossing Boundaries*. Fort Collins, Col.: The Society for Human Ecology.
- Dake, K., Thompson, M., & Neff, K. (1994). Household Cultures (pp. 349): Manuscript.
- Douglas, M. (1966). *Purity and danger*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Douglas, M. (1970). *Natural symbols explorations in cosmology*. New York: Pantheon Books.
- Douglas, M. (1979). *The world of goods*. New York: Basic Books.
- Douglas, M. (1986). *How institutions think*. Syracuse, N.Y.: Syracuse University Press.
- Douglas, M. (Ed.). (1982). *Essays in the sociology of perception*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Douglas, M., & Ney, S. (1998). *Missing Persons: A Critique of the Social Sciences*. San Francisco: University of California Press.
- Gullestad, M. (2002). *Det norske sett med nye øyne : kritisk analyse av norsk innvandringsdebatt*. Oslo: Universitetsforl.
- Thompson, M., Ellis, R., & Wildavsky, A. (1990). *Cultural Theory*. Boulder, Colo.: Westview Press.
- Thompson, M., Grendstad, G., & Selle, P. (Eds.). (1999). *Cultural Theory As Political Science*. London: Routledge.